

Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen

Uppdragsarkeologi

Förfrågningsunderlag och undersökningsplan

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
SE-114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2015-07-02 -
Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen/Förfrågningsunderlag och undersökningsplan
Foto omslag: Eva Skyllberg. Undersökningar i Gamla Uppsala 2013.
Upphovsrätt, där inget annat anges,
enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Innehåll

■ 3 Förfrågningsunderlag och undersökningsplan	4
3.1 Förfrågningsunderlag	4
3.2 Undersökningsplan	5
3.3 Innehållet i förfrågningsunderlag och undersökningsplan	6
3.3.1 Undersökningsområdet och undersökningens omfattning	6
3.3.2 Ärendets bakgrund	7
3.3.3 Undersökningens syfte, ambitionsnivå och inriktning	8
3.3.4 Tidpunkter	9
3.3.5 Metoder	10
3.3.6 Undersökarens kompetens	11
3.3.7 Kvalitetskontroll och ansvarsförhållanden	11
3.3.8 Arkeologiskt fyndmaterial	12
3.3.9 Målgrupper	13
3.3.10 Rapportering och förmedling	13
3.3.11 Licens för tillgängliggörande och spridning av rapportering och arkeologiskt dokumentationsmaterial	15
3.3.12 Arkeologiskt dokumentationsmaterial	15
3.3.13 Kostnad	16
3.4 Förenklat förfarande	17
3.4.1 Länsstyrelsens förfrågan	18
3.4.2 Generellt förfrågningsunderlag	18
3.4.3 Undersökarens bekräftelse	19
3.5 Direktval eller anbuds förfarande	20
3.5.1 Direktval	20
3.5.2 Anbuds förfarande	21
3.5.3 Annonsering av anbuds förfarande och inlämnande av undersökningsplaner	22

3 Förfrågningsunderlag och undersökningsplan

Länsstyrelsens förfrågningsunderlag är uppdragsarkeologins viktigaste styr-dokument.¹ Det är också länsstyrelsens verktyg för att ange de förutsättningar som ska gälla för en undersökning. Förfrågningsunderlaget utgör även grunden för undersökningsplanen, och styr därmed indirekt kvaliteten i de uppdragsarkeologiska undersökningarna (se avsnitt 5 *Bedömning av undersökare och undersökningsplan 2012*). Undersökningsplanen är i sin tur ett planeringsdokument som innehåller undersökarens förslag till frågeställningar och genomförande av undersökningen. Undersökningsplanen utgör således ett underlag för länsstyrelsens beslut om undersökning och tillstånd till ingrepp i en fornlämning.

Syftet med förfrågningsunderlag och undersökningsplaner är att skapa en problemorienterad och uppföljningsbar uppdragsarkeologi, där utfallet är maximalt i relation till kostnaderna. Förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen underlättar för bedömningen av undersökningens måluppfyllelse och för uppföljningen och utvärderingen, av såväl den enskilda undersökningen som den sammantagna uppdragsarkeologiska verksamheten.

Genom överenskommelsen som görs mellan länsstyrelsen och undersökaren i förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen säkerställs tillgängligheten till undersökningens resultat. Där ingår länsstyrelsens krav och undersökarens samtycke till att rapporteringen och dokumentationsmaterialet ska publiceras med CC BY publik licens 4.0 för att möjliggöra spridning och återanvändning² (se avsnitt 3.3.11 *Licens för tillgängliggörande och spridning av rapportering och arkeologiskt dokumentationsmaterial 2015*). Endast de undersökare som ger ett sådant samtycke som garanterar tillgänglighet för det allmänna kan komma i fråga för att utföra uppdragsarkeologiska undersökningar.

3.1 Förfrågningsunderlag

Länsstyrelsen ska upprätta ett förfrågningsunderlag inför varje undersökning, oavsett om undersökningen är föremål för direktval eller anbuds-förfarande.³ I förfrågningsunderlaget ger länsstyrelsen anvisningar om hur undersökningen ska genomföras och tydliggör kraven som ställs på undersökaren.⁴ Förfrågningsunderlaget ska vara anpassat till den enskilda undersökningens syfte och ambitionsnivå, där detaljeringsgraden står i proportion

1 12–22 §§ föreskrifter om uppdragsarkeologi (KRFS 2015:1).

2 11 § 8, 16 § 13 och 17 § 12 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

3 12 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

4 15–17 §§ föreskrifter om uppdragsarkeologi.

till undersökningens typ, omfattning och komplexitet. Länsstyrelsen bör också beakta företagarens önskemål i fråga om planering och information.

Ett förfrågningsunderlag ska vara utformat så att det utgör ett fullgott underlag för undersökningsplanen. Länsstyrelsen ska inledningsvis beskriva undersökningens förutsättningar. Det normala tillvägagångssättet bör vara att länsstyrelsen dels anger undersökningens syfte, ambitionsnivå, målgrupper och eventuell inriktning, dels efterfrågar undersökarens förslag till preciserade frågor och metoder för att genomföra undersökningen. Länsstyrelsen bör endast detaljstyra en undersökning i de fall då detta bedöms vara särskilt nödvändigt.

Förfrågningsunderlaget består av två delar där länsstyrelsen inledningsvis gör en beskrivning av undersökningen genom att redovisa fakta om uppdraget och ge anvisningar till hur undersökningen ska genomföras.⁵ I den andra delen efterfrågar länsstyrelsen uppgifter från undersökaren och anger vad som ska beskrivas i undersökningsplanen.⁶ Det är viktigt att alla uppgifter som undersökningsplanen ska innehålla efterfrågas i förfrågningsunderlaget.

För att undersökningsplanen tydligt ska motsvara förfrågningsunderlaget kan länsstyrelsen ange de rubriker planen ska innehålla, alternativt bifoga en mall för undersökningsplanen. Att undersökningsplanerna är konsekvent uppställda och därmed jämförbara är särskilt viktigt vid anbudsförfaranden (avsnitt 3.5.2 *Anbudsförfarande 2015*).

Länsstyrelsens handläggning kan förenklas för arkeologiska förundersökningar i avgränsande syfte, för arkeologiska undersökningar i form av schaktningsovervakning och arkeologiska kontroller samt andra undersökningar av ringa omfattning⁷ (se avsnitt 3.4 *Förenklat förfarande 2015*).

3.2 Undersökningsplan

Undersökningsplanen är en bekräftelse på att undersökaren är beredd att åta sig arbetet som beskrivs i planen på ett visst sätt, inom bestämda tidsramar och till en viss kostnad. Samtliga krav som länsstyrelsen angivit ska uppfyllas, och undersökningsplanen bör innehålla alla uppgifter som är relevanta och nödvändiga för undersökningens genomförande. Metoderna för genomförandet och forskningsfrågorna bör vara direkt relaterade till ambitionsnivån, syftet och inriktningen som anges i förfrågningsunderlaget. Om undersökningsplanen avviker från länsstyrelsens förfrågningsunderlag bör detta tydligt anges och motiveras.

Större arkeologiska undersökningar innehåller betydande forskningsmoment. Undersökningsplaner för dessa undersökningar kan liknas vid forsk-

⁵ 16 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

⁶ 17 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

⁷ 13 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

ningsansökningar, och är omfattande och ambitiösa dokument som kräver stora resurser att ta fram. Systemet med konkurrens innebär att undersökaren som lämnar ett förslag till undersökningsplan inte kan räkna med att få utföra undersökningen, och därför kan resurserna som läggs ned på undersökningsplanerna upplevas som ett problem. Det är därför önskvärt att undersökningsplanerna hålls kortfattade och koncentreras på själva undersökningen. Detta kan länsstyrelsen åstadkomma genom att i förfrågningsunderlaget ange en begränsning av den mängd text undersökningsplanen kan innehålla (se avsnitt 3.5.2 *Anbudsfordfarande* 2015). Det är viktigt att undersökningsplanen är konkret och lättillgänglig och att undersökaren framför allt beskriver och motiverar de metoder och frågeställningar som ska appliceras på den aktuella platsen. Beskrivningar och tolkningar av fornlämningsmiljön i relation till tidigare forskning bör av resursskäl vara begränsade.

Av olika anledningar kan undersökningsplanen behöva justeras under undersökningens gång. Det är viktigt att omprioriteringar eller avvikelser dokumenteras. (se vidare nedan under avsnitt 3.3.7 *Kvalitetskontroll och ansvarsförhållanden* 2015).

3.3 Innehållet i förfrågningsunderlag och undersökningsplan

Allt av vikt för genomförandet av undersökningen och relationen mellan länsstyrelsen och undersökaren bör behandlas i förfrågningsunderlaget respektive undersökningsplanen. Däremot bör inte länsstyrelsens beslut om undersökningar och tillstånd till ingrepp i en fornlämning innehålla detaljerad information om undersökningen (se avsnitt 6 *Beslut* 2015). Förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen läggs i stället som bilaga till beslutet, och alla som berörs av beslutet får på så sätt möjlighet att ta del av de fullständiga dokument som reglerar undersökningen.⁸

3.3.1 Undersökningsområdet och undersökningens omfattning

Länsstyrelsen ska inledningsvis i förfrågningsunderlaget precisera vad som ska utredas eller undersökas.⁹ Vid en arkeologisk utredning ska länsstyrelsen ange den fornlämningsmiljö eller det landskapsavsnitt som berörs, och ge en motivering till varför utredningen ska utföras. Vid arkeologiska förundersökningar och arkeologiska undersökningar ska förfrågningsunderlaget innehålla uppgifter om den eller de fornlämningar som berörs, i form av beteckning enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (RAÄ-nr) eller om sådan saknas av en tillfällig arbetsidentitet. Vidare ska förfrågningsunderlaget innehålla fornlämningstyp enligt Riksantikvarieämbetets lämningstyplista

⁸ 25 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

⁹ 16 § 1 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

och en ungefärlig datering av lämningen. Dateringen kan anges mycket exakt om det är möjligt, men för utredningar och förundersökningar kan länsstyrelsen däremot ange endast en datering inom vida ramar.

Det område som är föremål för en undersökning ska tydligt redovisas på en karta som ska ingå i eller bifogas till förfrågningsunderlaget.¹⁰ Hur stort ett undersökningsområde bör vara bedöms i förhållande till fornlämningens art och ingreppets storlek och karaktär. Grundprincipen är att undersökningsområdet inte ska göras större än vad som direkt berörs av arbetsföretaget. I de fall då det kommer att ligga kvar delar av en fornlämning som inte kan bevaras på ett meningsfullt sätt, kan undersökningsområdet utsträckas till att även inkludera ett område som inte direkt omfattas av arbetsföretaget.¹¹ Om områden undersöks som inte kommer att exploateras är det viktigt att ett återställande av marken ingår i undersökningen. Behövs åtgärder för återställande bör detta framgå av förfrågningsunderlaget, och kostnader för detta ska då finnas med i undersökningsplanens kostnadsberäkning. Undersökningsområdet kan definieras som den yta på marken, sjö- eller havsbotten som behövs för att genomföra det planerade arbetsföretaget och de ingrepp som är en konsekvens av detta. Således bör ett undersökningsområde för t.ex. ett vägbygge, utöver själva vägområdet, även omfatta utrymmet för såväl ytor för tillfälliga upplag, uppställningar och arbetsvägar som mark för permanenta bullervallar, anordningar för dränering och liknande landskapsingrepp. Det ska tydligt framgå av förfrågningsunderlaget vilken del av fornlämningen som ska undersökas och om det är delar som ska ligga kvar.

För en arkeologisk utredning bör utredningsområdet omfatta den del av området för det planerade arbetsföretaget där länsstyrelsen behöver ett fördjupat underlag om förekomsten av fornlämningar.

För lämningar under vatten bör länsstyrelsen beakta att det faktiska området som påverkas vid en exploatering kan vara betydligt större än det område som anges av företagaren i ansökan. Sandsugning, muddring och konstruktioner som anläggs på botten eller i strandlinjen är exempel på arbetsföretag som kan påverka bottenförhållandena på förhållandevis stora avstånd från den plats där själva ingreppet görs.

3.3.2 Ärendets bakgrund

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ge sådan information att undersökaren snabbt kan sätta sig in i uppdraget. Förfrågningsunderlaget ska därför innehålla en kortfattad redogörelse för bakgrunden till ärendet och det arbetsföretag som föranleder undersökningen samt andra förhållanden av

¹⁰ 16 § 2 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

¹¹ 14 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

betydelse för undersökningen.¹² Det ska också finnas en kort sammanfattning av eventuella tidigare undersökningar på platsen med hänvisningar till dessa rapporter.

3.3.3 Undersökningens syfte, ambitionsnivå och inriktning

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ange syfte och ambitionsnivå för alla undersökningar. Dessutom kan en särskild inriktning anges för arkeologiska undersökningar.

De olika typerna av undersökningar har olika **syften**.¹³ Arkeologisk utredning och arkeologisk förundersökning är besluts- och planeringsunderlag, medan forskningsfrågor och förmedling hör hemma i arkeologiska undersökningar (se avsnitt 1 *Det uppdragsarkeologiska systemet* 2015).

Länsstyrelsen har en viktig uppgift i att finna rätt **ambitionsnivå**, dvs. den arkeologiska insatsens omfattning, karaktär och prioriteringar.¹⁴ Det är länsstyrelsens bedömning av **kunskapsbehovet** som ska ligga till grund för valet av ambitionsnivå inför en undersökning. Detta gäller för alla typer av undersökningar. Ambitionsnivån kan anges i form av anvisningar för prioriteringar och att vissa lämningar, ytor eller objekt pekas ut för särskilda insatser. Används begrepp som hög, medel och låg behöver de definieras. För att kunna ge ett fullgott beslutsunderlag behöver utredningar och förundersökningar utföras med en hög ambitionsnivå. De kan därför behöva vara förhållandevis resursmässigt starka. Vid en arkeologisk undersökning motiveras ambitionsnivån även genom en bedömning av fornlämningens **kunskapspotential**, dvs. i vilken grad en undersökning kan skapa meningsfull kunskap om det förflutna. Vid bedömningen av fornlämningens kunskapspotential är fornlämningens informationsinnehåll, komplexitet och bevarandegrad viktiga.¹⁵ Här är ofta resultaten från förundersökningen det viktigaste underlaget. Vid ett anbudsförfarande är det särskilt viktigt att ambitionsnivån anges så tydligt som möjligt för att undersökningsplanerna ska bli jämförbara.

Vid en arkeologisk undersökning är det viktigt att relevanta frågor ställs som är förankrade i aktuella kunskapsbehov. Bedömningen av fornlämningens kunskapspotential måste därför alltid relateras till kunskapsbehovet. Denna sammanvägning ska sedan ligga till grund för länsstyrelsens val av vetenskaplig **inriktning** för den aktuella undersökningen.¹⁶ Exempelvis kan den vetenskapliga inriktningen vara att undersökningen fokuseras på en

12 16 § 3 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

13 7–8 §§ föreskrifter om uppdragsarkeologi.

14 3 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

15 Se rapporten *Kriterier för bedömning av kvalitet i uppdragsarkeologin*. A. Kritz 2010 s. 32 ff. samt *Plattform Kulturbeskrivning och värdering och utvärdering. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Riksantikvarieämbetet rapport 2015.

16 Allmänt råd till 16 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

viss kronologisk period, en lämningstyp, ett tema eller ett problemområde. Inriktningen påverkas också av undersökningens målgrupp (se avsnitt 3.3.9 *Målgrupper* 2015). När länsstyrelsen väljer inriktning bör den ta hjälp av aktuella kunskapsunderlag och ett av länsstyrelsen framtaget handlingsprogram¹⁷ eller strategier för den uppdragsarkeologiska verksamheten i länet eller regionen (se avsnitt 1.4.2 *Kunskapsunderlag* 2015).¹⁸

Syftet, ambitionsnivån och inriktningen som länsstyrelsen anger i förfrågningsunderlaget utgör ramen för undersökarens val av frågeställningar och metoder.¹⁹ I undersökningsplanen bör undersökaren kortfattat ge sin syn på fornlämningen i dess sammanhang utifrån det historiska och nutida landskapet. Vid arkeologiska undersökningar ska undersökaren lämna förslag till preciserade vetenskapliga frågeställningar utifrån den inriktning som länsstyrelsen angivit i förfrågningsunderlaget. Det är viktigt att frågeställningarna är relevanta för den aktuella undersökningen och redovisas i relation till det aktuella forskningsläget. För utredningar och förundersökningar med syfte att fungera som besluts- och planeringsunderlag, bör förslagen till forskningsfrågor däremot vara begränsade. Vid arkeologiska utredningar är det väsentligt att undersökningsplanen innefattar en beskrivning av vilken typ av fornlämningar som kan förväntas och en analys av det karaktäristiska inom det landskapsavsnitt som ska utredas.

Genom att i förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen tydligt formulera syfte, inriktning och frågeställningar för undersökningen, skapas också en naturlig utgångspunkt för rapporteringsarbetet. I basrapporten bör undersökaren återkoppla resultatet till undersökningsplanens utgångspunkter.

3.3.4 Tidpunkter

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ange en tidplan för undersökningen, lämpligen i form av tidpunkter för när undersökningen tidigast får påbörjas och när den senast ska vara avslutad.²⁰ Detta gäller både fältarbetet och rapporteringen. Undersökningen är inte avslutad förrän rapporteringen är färdig och godkänd av länsstyrelsen²¹ och undersökaren levererat rapporter, dokumentationsmaterial och fynd till arkiv och museum. Det ska också tydligt framgå av förfrågningsunderlaget när och hur undersökningsplanen ska lämnas in²² (se detaljerade anvisningar i avsnitt 2.5.2 *Anbudsförfarande* och 2.5.3 *Annonsering av anbudsförfarande och inlämnande av undersökningsplaner* 2015).

¹⁷ Allmänt råd till 12 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

¹⁸ Angelägna berättelser. Inriktningsdokument för handlingsprogram inom uppdragsarkeologin. Riksantikvarieämbetet 2012.

¹⁹ 17 § 1–2 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁰ 16 § 5 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²¹ 35 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²² 16 § 14 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget även ange hur den avser att utöva tillsyn av undersökningen ²³ (se avsnitt 9 *Tillsyn, uppföljning och utvärdering* 2012). Tidpunkterna för uppföljning av undersökningen ska anges, både för fältarbetet och för rapporteringen. Det ska också framgå hur och när undersökaren ska lämna sin ekonomiska redovisning till länsstyrelsen. ²⁴

Det är viktigt att förfrågningsunderlaget innehåller uppgifter om hur lång tid länsstyrelsen behöver för sitt godkännande av rapporteringen. ²⁵ Länsstyrelsen kan ange en exakt tidpunkt eller ett intervall. För att inte undersökarens fakturering till företagaren ska bli fördröjd genom att länsstyrelsens godkännande drar ut på tiden, kan länsstyrelsen ange att rapporteringen bedöms som godkänd om undersökaren inte fått besked inom en viss tid, lämpligen en eller två månader.

Undersökaren ska i undersökningsplanen upprätta en detaljerad tidplan som redovisar när olika moment under såväl fältarbetet som rapportarbetet ska genomföras.

Beslut om undersökningar ska vara baserade på aktuella underlag för kostnadsberäkning och undersökarens kompetens. Undersökningsplanen ska därför innehålla uppgifter om giltighetstid, vanligen 1 år (se avsnitt 3.3.13 *Kostnad* 2015). Om inte länsstyrelsen har möjlighet att fatta beslut inom denna tid behöver länsstyrelsen på nytt skicka ett förfrågningsunderlag till undersökaren, och hen behöver lämna in en förnyad undersökningsplan och kostnadsberäkning.

3.3.5 Metoder

Vid arkeologiskt arbete används olika metoder och tekniker. Valet av metod och teknik påverkar i hög grad det slutliga resultatet och det är därför viktigt att länsstyrelsen anger att det ska finnas en tydlig koppling mellan de metoder som används och undersökningens syfte, inriktning och preciserade frågeställningar.

Utifrån förfrågningsunderlagets syfte, ambitionsnivå och inriktning och undersökningsplanens frågeställningar, ska undersökaren lämna förslag till metoder för undersökningens genomförande. ²⁶ Metoderna för såväl fältarbetet som bearbetningen ska motiveras och beskrivas. Beskrivningen är särskilt viktigt om den föreslagna metoden är ny och oprövad. Det är samtidigt angeläget att metodutveckling sker, dvs. att nya metoder prövas och utvärderas. De naturvetenskapliga och laborativa analyser som planeras inom ramen för undersökningen ska också edovisas och motiveras samt vara integrerade i undersökningsplanen.

²³ 16 § 12 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁴ 16 § 10 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁵ 16 § 12 och Allmänt råd till 16 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁶ 17 § 2 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

I vissa fall kan länsstyrelsen ange att en undersökning behöver inkludera vissa moment eller metoder. Detta gäller exempelvis vid vissa utredningar och förundersökningar där det finns behov av ickeförstörande prospektering, exempelvis georadar, magnetometer, fosfatkartering eller kartanalyser.

Den yta, respektive volym, som undersöks kan variera betydligt mellan olika undersökningar. Undersökaren behöver ange vissa kvantitativa data för att länsstyrelsen ska kunna ta ställning till om undersökningsplanens förslag till genomförande stämmer överens med ambitionsnivån i förfrågningsunderlaget. Länsstyrelsen bör därför efterfråga en beräkning av den yta eller volym som undersökaren avser att undersöka angivet i m² och m³. Större avvikelser från den beräknade storleken får inte göras under undersökningens gång utan samråd med länsstyrelsen.

3.3.6 Undersökarens kompetens

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen efterfråga undersökarens kompetens för att utföra den aktuella undersökningen. Vid direktval bedömer länsstyrelsen på förhand undersökarens organisation och rutiner enligt 11 § föreskrifter om uppdragsarkeologi. Detta bör i första hand göras utifrån uppgifterna i undersökarens intresseanmälan²⁷ (se avsnitt 5.1 *Intresseanmälan* 2012). Undersökningsplanen ska redovisa kompetensen för personer i arbetsledande ställning och för specialister. I förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen ange om det är en namngiven person och dess kompetens som ska beskrivas, eller om det räcker med att undersökaren anger en kompetensprofil för en icke namngiven person.²⁸ Det kan vara lämpligt för större undersökningar att undersökaren även anger en kompetensprofil. Det är naturligtvis eftersträvansvärt att namnge ansvariga personer, men när undersökningen kommer att påbörjas långt fram i tiden eller pågår under en längre tid och personal behöver bytas ut är det viktigt att undersökaren kan ersätta ansvariga personer med likvärdiga (Se avsnitt 5.2 *Undersökarens lämplighet* 2012).

3.3.7 Kvalitetskontroll och ansvarsförhållanden

För att underlätta för tillsyn och ge möjlighet till kontinuerlig uppföljning ska länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget efterfråga hur undersökaren avser att kvalitetssäkra den aktuella undersökningen (se avsnitt 9 *Tillsyn, uppföljning och utvärdering* 2012). Undersökarens kvalitetssäkringssystem är viktigt för hur länsstyrelsen bedömer undersökarens lämplighet (se avsnitt 5.2.1 *Undersökarens kompetens* 2012). I undersökningsplanen ska det därför ingå en redogörelse för undersökarens egenkontroll.²⁹ Den bör behandla samtliga

²⁷ 10 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁸ 17 § 7 och Allmänt råd till 17 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

²⁹ 17 § 7 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

moment i undersökningen, från planering till avslutad rapportering. Egenkontrollens omfattning styrs av förfrågningsunderlaget och bör anpassas till undersökningens syfte och ambitionsnivå. Grundläggande krav bör dock vara att redogörelsen anger interna ansvarsförhållanden, rutiner för kontinuerlig dokumentation av prioriteringar och resursanvändning (ekonomi, kompetens) samt rutiner för hantering av avvikelser från undersökningsplanen.

Med interna ansvarsförhållanden avses vem som ansvarar för undersökningen i fält respektive under rapportarbetet samt vem som har det övergripande ansvaret för undersökningen. Det är också lämpligt att ange vem som ansvarar för kontakter med företagaren och myndigheter och som bl.a. har till uppgift att informera länsstyrelsen om undersökningen. När undersökningen genomförs är det också viktigt att omprioriteringar och förändringar eller avvikelser i resursanvändningen i förhållande till undersökningsplanens kostnadsberäkning dokumenteras på ett lämpligt sätt. Detta kan exempelvis göras i form av en ärendejournal eller som tjänsteanteckningar. Dokumentationen bör kontinuerligt sändas till länsstyrelsen. Om undersökningen innebär mer omfattande förändringar eller avvikelser i förhållande till undersökningsplanen, ska undersökaren omedelbart kontakta länsstyrelsen.

Även ur undersökarens synvinkel är det väsentligt att följa upp bedömningen och planeringen av undersökningen. Ett eget system för kvalitetskontroll kan ge incitament till kvalitetsutveckling, av t.ex. metoder, prioriteringar, effektivisering, kompetensfrågor och precisering av kunskapsmål.

3.3.8 Arkeologiskt fyndmaterial

Undersökningens syfte påverkar insamlingen av fynd. Även undersökningens inriktning har betydelse för insamlingen av fynd, och styr såväl vad som dokumenteras som vilka fynd som ska prioriteras för analyser och konservering.

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ge anvisningar för insamling, hantering och konservering av fynd utifrån undersökningens syfte och inriktning³⁰ (se avsnitt 7.1 *Länsstyrelsens beställning av fyndstrategi 2012*). Förfrågningsunderlaget bör ange att eventuella fynd ska hanteras och förvaras så att de skyddas från förlust och stöld samt mekanisk och kemisk nedbrytning. Vidare bör länsstyrelsen ange att fynden när de lämnas till det mottagande museet ska vara beskrivna, ordnade och digitalt registrerade och konserverade. Utifrån anvisningarna i förfrågningsunderlaget ska undersökaren i undersökningsplanen utforma en fyndstrategi som innehåller en bedömning av förväntat fyndmaterial, och en beskrivning av metoder för insamling och hantering av fynd. Fyndstrategin ska också innehålla en motivering till vilka

fynd som ska tillvaratas i fält, respektive selekteras samt vilka fynd av dessa som undersökaren avser att konservera. Fyndstrategin ska också innehålla uppgift om vilken konserveringsateljé som kommer att utföra arbetet.

Om en överenskommelse finns mellan Riksantikvarieämbetet och det länsmuseum eller kommunala museum som är aktuellt för att ta emot fynd från undersökningen, är det viktigt att förfrågningsunderlaget innehåller uppgifter om att fynden ska lämnas till det museet i enlighet med överenskommelsen.

3.3.9 Målgrupper

Resultat och insikter från de utredningar, förundersökningar och arkeologiska undersökningar som utförs ska kunna möta behoven från länsstyrelsen, kulturmiljövården, samhällsplaneringen och universitetsforskningen. Det ställs också tydliga krav på att resultaten från arkeologiska undersökningar ska förmedlas och vara tillgängliga för historieskrivning och historiebuk samt för samhällsgrupper utanför kulturmiljövården (se avsnitt 8 *Rapportering, förmedling och arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2015).

För att en undersökning ska vara användbar och meningsfull måste det vara tydligt vem resultaten vänder sig till. Likaså måste det finnas en genomtänkt strategi för hur målgrupperna ska få tillgång till den kunskap och de resultat och insikter som undersökningen ger.

Vilka målgrupper en undersökning bör eller riktas till beror på undersökningens syfte och inriktning. För att förfrågningsunderlaget ska kunna ange undersökningens målgrupper krävs att länsstyrelsen vet hur målgrupperna kan få del av undersökningen och dess resultat. Arkeologiska utredningar och förundersökningar är huvudsakligen besluts- och planeringsunderlag som i första hand vänder sig till länsstyrelsen och i andra hand till företagaren och andra myndigheter. En annan viktig målgrupp är undersökare som ska utföra kommande undersökningar på platsen eller i området. För arkeologiska undersökningar finns en vidare krets av intressegrupper där forskare och allmänheten är viktiga mottagare. Detta kan även gälla för utredningar och förundersökningar, exempelvis i medeltida stadslager. Här är det viktigt att länsstyrelsen, vid formulerandet av undersökningens inriktning, beaktar vilka som kan vara intresserade av undersökningen. För de arkeologiska undersökningar som kan förmedlas till allmänheten bör länsstyrelsen också överväga om undersökningen även kan tillgängliggöras för personer med funktionsnedsättning.

3.3.10 Rapportering och förmedling

Med hänsyn till målgrupperna ska länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget ge anvisningar till rapporteringens och förmedlingens omfattning, utformning och genomförande.³¹ Förfrågningsunderlaget ska tydligt ange vilken rapportering som ska göras: FMIS-blankett, basrapport, undersökningsredovisning och vetenskaplig för-

³¹ 16 § 8 och 9 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

djupning. Förfrågningsunderlaget ska även ange hur resultaten ska förmedlas: populärvetenskaplig sammanfattning, populärvetenskaplig publikation eller annan skriftlig populärvetenskap, pedagogisk verksamhet såsom visningar m.m.

Det viktigt att förfrågningsunderlaget innehåller uppgifter om hur undersökaren ska distribuera den skriftliga rapporteringen och förmedlingen efter att länsstyrelsen har godkänt den.³²

I sitt förfrågningsunderlag bör därför länsstyrelsen ange vilka rapporter som ska skickas in i arkivvärdigt format, vad som ska laddas upp i Samla och till vilka som olika typer av rapporter ska sändas (se avsnitt 8.1.5 *Distribution, publicering och tillgängliggörande* och avsnitt 8.1.6 *Att leverera till Riksantikvarieämbetets öppna arkiv Samla* 2015). Hur undersökaren ska distribuera de olika typerna av rapporter framgår av 35 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

I undersökningsplanen ska undersökaren formulera en strategi för rapporteringen och förmedlingen. Att strategin beskriver de olika momenten är särskilt viktigt i de fall rapporteringen innefattar tolkande delar och förmedlingsinsatser utöver basrapporten. Lämpligen beskriver undersökaren rapporteringen och förmedlingen i en gemensam strategi, men rapportering som riktas mot myndigheter och forskning kan också hållas åtskild från den populärvetenskapliga förmedlingen. (se avsnitt 8 *Rapportering, förmedling och arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2015).

Samtliga kostnader för såväl muntlig som skriftlig förmedling och rapportering ska redovisas i undersökningsplanens kostnadsberäkning. Det är viktigt att länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget anger att all skriftlig rapportering och förmedling ska laddas upp i Samla.

Framför allt vid större arkeologiska undersökningar kan länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget ange att rapporteringen ska delas upp i två delar. I undersökningsplanen beskrivs då fältarbetet och basrapporten mer utförligt och därutöver ges ramar för den vidare bearbetningen. Efter att länsstyrelsen har tagit del av resultaten från fältarbetet och undersökarens uppdaterade undersökningsplan eller publiceringsplan, bedöms det fortsatta rapportarbetets inriktning. Ett sådant förfarande kan ge en mer kvalitativ rapportering eftersom frågeställningar och övriga insatser kan baseras på faktisk kunskap från undersökningen. I dessa fall är det viktigt att länsstyrelsen i sitt beslut anger den totala beräknade kostnaden för undersökningen, och att tidpunkter för undersökningens alla moment finns med i förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen.

³² 35 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

3.3.11 Licens för tillgängliggörande och spridning av rapportering och arkeologiskt dokumentationsmaterial

För att möjliggöra återanvändning och spridning av materialet ska förfrågningsunderlaget innehålla krav att undersökningens rapportering och dokumentationsmaterial ska publiceras med CC BY publik licens 4.0 enligt 16 § 13 föreskrifterna om uppdragsarkeologi.³³ Kartor som hämtats från Lantmäteriet omfattas inte av föreskrifternas krav på CC BY-licens. Kartorna kan publiceras i rapporterna och tillgängliggöras tillsammans med övriga material som undersökningen skapat. Däremot omfattas de inte av CC BY-licensens mer långtgående möjligheter till återanvändning. I undersökningsplanen ska sedan undersökaren lämna sitt samtycke till att rapporteringen och allt dokumentationsmaterial får tillgängliggöras och mångfaldigas med CC BY-licens. För upphovsrättsligt skyddade bilder och texter är det viktigt att länsstyrelsen förvissar sig om att undersökaren har sådana avtal eller överenskommelser med sin personal att publicering med CC BY-licens är möjlig. Detta bör klaras ut i undersökarens intresseanmälan om att utföra undersökningar i länet.³⁴

3.3.12 Arkeologiskt dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterialet tillsammans med fynden är undersökningens källmaterial och de utgör det material som ersätter den borttagna fornlämningen. Allt material som tas fram inom ramen för en undersökning är att betrakta som undersökningens dokumentationsmaterial (se avsnitt 8.7 *Arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2015).

I förfrågningsunderlaget ska länsstyrelsen ange till vilket arkiv undersökaren ska sända dokumentationsmaterialet för förvaring. Ett krav är att arkivet är en offentlig institution som omfattas av 2 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2000:400) (se vidare avsnitt 8.7 *Arkeologiskt dokumentationsmaterial* 2015). De arkiv som kan komma i fråga för att ta emot arkeologiskt dokumentationsmaterial är museer och Riksantikvarieämbetets arkiv. Det är viktigt att länsstyrelsen efterfrågar en redogörelse för vilket dokumentationsmaterial som kommer att upprättas under undersökningens gång, och motiveringar till eventuella urval som görs av det dokumentationsmaterial som ska skrivas ut på papper och lämnas till ett analogt arkiv. Länsstyrelsen kan i förfrågningsunderlaget gärna hänvisa till bilagan till avsnitt 8 Arkivering av arkeologisk dokumentation 2012.

Det är viktigt att länsstyrelsen förvissar sig om att undersökaren skickar in dokumentationsmaterialet till det offentliga arkivet. Länsstyrelsen bör ha kontakter med de arkiv som tar emot arkeologiskt dokumentationsmaterial.

³³ Creative Commons Attribution 4.0 International Public License; på svenska Creative Commons Erkännande 4.0 Internationella Publika Licens, enligt 11 § och 16 § 13 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

³⁴ 11 § 8 föreskrifter om uppdragsarkeologi.

Undersökare har olika möjligheter att arkivera arkeologisk dokumentation. Vissa är institutioner med egna offentliga arkiv medan andra är privata företag där dokumentationsmaterialet behöver överföras till ett offentligt arkiv för att bli allmänna handlingar. Olika undersökare kan också omfattas av olika regelverk som styr var undersökarens handlingar ska arkiveras. En strävan bör vara att hålla samman fyndmaterial och dokumentationsmaterial (se avsnitt 3.3.8 *Arkeologiskt fyndmaterial 2015*). Om fynden och dokumentationsmaterialet kommer att förvaras på olika ställen bör undersökaren sända en kopia av dokumentationsmaterialet även till museet som tar emot fynden.

3.3.13 Kostnad

Undersökaren ska i undersökningsplanen beräkna den totala kostnaden exklusive moms, inklusive eventuella kostnader för konservering av fynd, analyser m.m. För att länsstyrelsen ska kunna ta ställning till om kostnadsberäkningen är rimlig, är det viktigt att länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget anger de poster som ska ingå i kostnadsberäkningen. Följande poster bör särredovisas i dels kostnad, dels tidsåtgång eller antal timmar: projektledning och administration, kart- och arkivstudier, fältarbete, rapportering, förmedling, fyndhantering, konservering, analysarbete, underkonsulter, resor och traktamenten, layout och tryckning samt utrustning.³⁵ Det är en stor fördel om länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget tillhandahåller en mall för hur kostnadsberäkningen ska ställas upp (se Riksantikvarieämbetets mall för förfrågningsunderlag).

Undersökaren ska ange kostnaden enligt sin taxa för det aktuella året. Kostnaden kan omräknas om länsstyrelsens beslut fattas först nästkommande år (se avsnitt 6 *Beslut*). För undersökningar med flera fältsäsonger är det viktigt att länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget anger hur kostnadsberäkningen ska ställas upp. Särskilt för fältarbetet kan kostnaderna behöva räknas upp för kommande år på grund av förändringar i kostnadsnivån vad gäller underkonsulter, utrustning, bränslepriser m.m. Om arbetet ska bedrivas under mer än ett år är det en fördel att dela upp kostnadsberäkningen årsvis och beräkna kostnaden för respektive år separat. Ett sätt är att undersökaren på förhand uppskattar kostnadsökningarna och räknar in dem i den ursprungliga kostnadsberäkningen. Ett annat sätt är att kostnaden indexuppräknas. Länsstyrelsen behöver i så fall ge anvisningar för hur det ska göras.

Posten fältarbete kan gärna delas upp i såväl tidsåtgång för olika moment som avbaning, rutgrävning m.m., som i antal dagsverken, fördelade på olika personalkategorier. Likaså bör posten rapportering delas upp i basrapport, eventuell muntlig rapportering liksom vetenskaplig vidarebearbetning. Förmedlingen bör också specificeras.

³⁵ Allmänt råd till 17 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

Med posten analysarbete avses analyser som utförs av undersökaren och som ska redovisas i såväl typ av analys som tidsåtgång och kostnad. Med utrustning avses endast kostnader som tydligt kan kopplas till genomförandet av undersökningen. Det är viktigt att underkonsulter som anlitas för rapportering, konservering eller analysarbete särredovisas under respektive post.

Även kostnader för andra underkonsulter ska specificeras såsom grävmaskin, etablering och hyreskostnader för exempelvis mätutrustning. Om en referensgrupp knyts till undersökningen ska kostnader för den redovisas, exempelvis arvoden, resor och traktamenten.

Krävs speciella arbetsmiljörelaterade åtgärder för att genomföra undersökningen så ska även dessa kostnader specificeras, exempelvis att ta fram trafikordningsplaner (TA-planer) eller använda miljöklassade maskiner.

I beräkningen av priset kan undersökaren föreslå frivilliga åtaganden som går utöver dem som länsstyrelsen beslutat, t.ex. publicering eller utställningar. I förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen ange att dessa insatser ska redovisas på ett sådant sätt att de går att skilja från beställningen.

Vid mindre undersökningar förekommer i vissa fall att undersökningen görs på löpande räkning. Det gäller oftast schaktningsövervakningar och arkeologiska kontroller som sker parallellt med ett arbetsföretag och är beroende av detsamma för sitt genomförande. Ett exempel är ledningsdragningar där undersökaren följer de schaktningar som arbetsföretaget innebär och löpande dokumenterar det som framkommer. Vid denna typ av undersökning har undersökaren således små möjligheter att beräkna vilken tidsåtgång som kommer att krävas och bör därför i stället ange en timkostnad för fältarbete, resor och traktamente. Övriga poster såsom planering, rapportering, analyser m.m. bör dock redovisas i form av totalkostnader.

3.4 Förenklat förfarande

Föreskrifternas krav på de förfrågningar och undersökningsplaner som ska upprättas kan vara onödigt omfattande för att passa små undersökningar. Ett förenklat förfarande är lämpligt när länsstyrelsen anser att behovet av att ställa specifika krav på undersökningen är begränsat och att det inte behövs någon egentlig undersökningsplan.

Möjlighet till ett förenklat förfarande finns i första hand för förundersökningar i avgränsande syfte, arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakning och arkeologiska kontroller.³⁶ Det kan också användas för andra undersökningar av ringa omfattning. Det kan exempelvis gälla mindre arkeologiska utredningar eller arkeologiska undersökningar i form av små delundersökningar. Men om länsstyrelsen anser att det behövs ett fullständigt för-

³⁶ 13 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

frågningsunderlag och undersökningsplan kan detta alltid väljas för alla typer av undersökningar. Förenklat förfarande kan aldrig användas för de undersökningar som är aktuella för ett anbuds förfarande.

3.4.1 Länsstyrelsens förfrågan

Vid ett förenklat förfarande består länsstyrelsens beställning av en förenklad förfrågan som innehåller ett fåtal specifika uppgifter och en bilaga i form av ett generellt förfrågningsunderlag. Samma generella förfrågningsunderlag kan användas för samtliga undersökningar där ett förenklat förfarande används, medan den förenklade förfrågan måste upprättas för varje undersökning.

Vid ett förenklat förfarande kan länsstyrelsens förfrågan vara mycket kortfattad. Den bör ange fornlämningens beteckning/RAÄ-nr, lämningstyp, fastighetsbeteckning, kommun och län. Undersökningsområdet bör finnas markerat på en bifogad karta. Förfrågan bör också ange tidpunkter för fältarbetet och när basrapporten senast ska vara färdigställd. Det bör också anges att undersökningarna ska genomföras enligt anvisningarna i det bilagda generella förfrågningsunderlaget. Om behov finns kan ytterligare uppgifter läggas till.

3.4.2 Generellt förfrågningsunderlag

Det generella förfrågningsunderlaget behöver ta upp de punkter som är obligatoriska enligt föreskrifterna: rapportering, arkeologiskt dokumentationsmaterial och fynd. För rapporteringen behöver krav ställas på basrapport och FMIS-blankett. Länsstyrelsen kan ange att rapportmanus ska sändas till länsstyrelsen för granskning innan rapporten godkänns och distribueras. Det generella förfrågningsunderlaget kan gärna ange grundläggande krav på basrapporten, såsom

- skalenliga planer och beskrivningar
- redovisning av metoder och genomförande
- grundläggande arkeologiska tolkningar
- en värdering av måluppfyllelsen i relation till undersökningsplanen
- redovisning av analysresultat

Det bör också anges att undersökaren efter slutfört fältarbete ska redovisa de preliminära resultaten till länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet (FMIS) på blanketten Redovisning av utförd arkeologisk undersökning.

Länsstyrelsen behöver också ange att rapporter och dokumentationsmaterial ska kunna spridas av staten med CC BY-licens. Det är en fördel om det generella förfrågningsunderlaget anger hur basrapporten ska distribueras,

dvs. att undersökaren ska skicka den i ett arkivbeständigt exemplar vardera till länsstyrelsen, det offentliga arkivet och Riksantikvarieämbetet (två exemplar till RAÄ om undersökningen tillvaratagit fynd).³⁷ Basrapporten ska även sändas i ett exemplar vardera till företagaren och det berörda museet. Statens historiska museer ska ha ett exemplar av basrapporten om mynt påträffats. Dessutom ska undersökaren ladda upp basrapporten i pdf-format i Riksantikvarieämbetets öppna digitala arkiv, Samla.

Länsstyrelsen bör även ange att eventuella fynd ska hanteras och förvaras så att de skyddas från förlust och stöld samt mekanisk och kemisk nedbrytning. Vidare bör anges att fynden ska vara beskrivna, ordnade och digitalt registrerade och konserverade när de överlämnas till museet.

I det generella förfrågningsunderlaget bör länsstyrelsen också specificera sin tillsyn. Det bör anges att undersökaren ska meddela när fältarbetet påbörjas och avslutas och att länsstyrelsen omgående ska underrättas om avvikelser och förändringar. Länsstyrelsen bör ange att uppföljning kan komma att göras under fältarbetet och att underlag kan behöva sändas till länsstyrelsen inför uppföljningsmöten, och att den ekonomiska redovisningen för undersökningen samt den faktiska kostnaden ska redovisas till länsstyrelsen efter att undersökningen är slut. Det bör också anges att kostnaden är en beräkning av den totala kostnaden och att företagaren endast ska faktureras för den tid som gått åt för undersökningen inklusive rapportering.

Det generella förfrågningsunderlaget behöver ha en koppling till intresseanmälningarna och punkterna i 11 § i föreskrifterna om uppdragsarkeologi. Det bör anges att om uppgifterna i den intresseanmälan som lämnats in har ändrats bör det anmälas till länsstyrelsen.

Det generella förfrågningsunderlaget ska ha ett datum, och innehållet bör ses över årligen eller vid behov.

3.4.3 Undersökarens bekräftelse

Förfrågan ska konfirmeras av undersökaren i en skriftlig bekräftelse.³⁸ Bekräftelsen utgör inte någon egentlig undersökningsplan utan det generella förfrågningsunderlaget innehåller de krav som ställs på undersökningen. Bekräftelsen utgör i stället en försäkran om att undersökaren åtar sig att utföra undersökningen enligt länsstyrelsens anvisningar. När bekräftelsen kommit in kan länsstyrelsen fatta beslut om undersökningen och tillstånd till ingrepp i fornlämningen (se avsnitt 6 *Beslut 2015*). I bekräftelsen bör ingå en kostnadsberäkning, alternativt en uppgift om undersökarens timtaxa om undersökningen utförs på löpande räkning. Länsstyrelsen kan med fördel

³⁷ 35 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

³⁸ 22 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

tillhandahålla en mall för undersökarens bekräftelse. Bekräftelsen ska under-tecknas av projektledaren och den ansvariga chefen.

Undersökaren bör anmäla till länsstyrelsen om hen inte anser att regleringen i länsstyrelsens förfrågan och det generella förfrågningsunderlaget är tillräcklig, utan att det behövs en mer omfattande undersökningsplan.

3.5 Direktval eller anbudsförfarande

Länsstyrelsen kan utse en undersökare genom antingen direktval eller anbudsförfarande.³⁹ Direktval används för mindre undersökningar där ett anbudsförfarande inte kan anses motiverat. Ett anbudsförfarande är en upphandlingsliknande process som länsstyrelsen genomför för att ge flera undersökare möjlighet att lämna in en undersökningsplan. Anbudsförfaranden är framför allt aktuella för undersökningar med kostnader som överstiger 20 prisbasbelopp (pbb).⁴⁰

3.5.1 Direktval

För undersökningar med kostnader som understiger 5 pbb ska länsstyrelsen välja undersökare genom direktval. Vid ett förenklat förfarande används alltid direktval. För undersökningar där kostnaden förväntas ligga mellan 5 och 20 pbb ska länsstyrelsen ställa frågan till företagaren om hen önskar att undersökaren ska utses genom anbudsförfarande. Om företagaren inte önskar det gör länsstyrelsen ett direktval. Ett direktval innebär att länsstyrelsen väljer en undersökare som ska lämna in en undersökningsplan. För undersökningar under 5 pbb är det vanligen inte ekonomiskt försvarbart att låta flera undersökare ta fram undersökningsplaner.

Vid direktval ska länsstyrelsen välja en undersökare som är lämplig enligt 11 § föreskrifter om uppdragsarkeologi. Undersökarnas årliga intresseanmälningar är ett viktigt underlag för länsstyrelsens val av undersökare (se avsnitt 5.1 *Intresseanmälan 2012*). Länsstyrelsen ska också bedöma att undersökaren är lämplig utifrån det som anges i länsstyrelsens förfrågningsunderlag.

Om länsstyrelsen gör ett direktval och undersökaren vid upprättandet av undersökningsplanen kommer fram till att kostnaden för undersökningen kommer att överstiga 20 pbb, ska länsstyrelsen omedelbart kontaktas och undersökningen i stället bli föremål för ett anbudsförfarande.

³⁹ 19–22 §§ föreskrifter om uppdragsarkeologi.

⁴⁰ 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken (2010:110).

3.5.2 Anbudsförfarande

Länsstyrelsen ska alltid genomföra anbudsförfaranden för undersökningar där kostnaden överstiger 20 pbb.⁴¹ Ett anbudsförfarande ska också användas på företagarens begäran, om kostnaden förväntas understiga 20 pbb men överstiga 5 pbb.

Om det finns särskilda skäl kan länsstyrelsen använda direktval trots att kostnaden antas överstiga 20 pbb.⁴² Tre särskilda skäl pekas ut i föreskrifterna:

1. Ett särskilt skäl är när en tidigare okänd fornlämning påträffas under ett pågående arbetsföretag. I en sådan situation kan det anses orimligt att inleda ett anbudsförfarande om företagarens arbetsföretag då riskerar att fördröjas.
2. Ett annat skäl är när en företagare under en pågående undersökning utvidgar ett arbetsföretag.
3. Det tredje skälet är när länsstyrelsen annonserar ett anbudsförfarande men ingen undersökningsplan kommer in.

Direktval används också vid tilläggsbeslut när en fornlämning undersöks i flera etapper och beslut tas vid olika tillfällen. Ett anbudsförfarande ska i så fall göras för den första eller den huvudsakliga undersökningen.

Nivåerna för när ett anbudsförfarande ska tillämpas är satta utifrån att processen i sin helhet ska kunna vara kostnadseffektiv. Det är därför inte rimligt att länsstyrelsen genomför anbudsförfaranden för undersökningar där kostnaden understiger 5 pbb.

Vid ett anbudsförfarande är det väsentligt att processen genomförs affärsmässigt och på ett icke-diskriminerande sätt. Länsstyrelsen ska i förfrågningsunderlaget ange hur anbudsutvärderingen kommer att ske, dvs. vilken metod länsstyrelsen avser att använda för att bedöma kriterierna (se vidare avsnitt 5.2.3 *Metoder för bedömning av undersökningsplaner 2012*). Förfrågningsunderlaget ska innehålla tydliga kvalitetskriterier och det ska anges hur kvalitetskriterierna och priset kommer att viktas mot varandra.

Det allmänna rådet till 18 § i föreskrifterna anger att de kvalitetskriterier som bör prövas är frågeställningarnas relevans, metod, rapporteringens relevans, genomförandet och undersökarens kompetens. Med genomförandet avses en helhetsbedömning av undersökningsplanens olika delar och kopplingarna mellan dem samt tidplanens rimlighet. Ett kvalitetskriterium som alltid ska anges i förfrågningsunderlaget är att den angivna kostnaden ska vara rimlig i förhållande till undersökningsplanens genomförande. För att kunna anpassas efter vad som är viktigt i den aktuella undersökningen och ligga till grund för en rättvis bedömning bör länsstyrelsen bryta ned dessa

41 20 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

42 20 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

kriterier i flera underkriterier som bedöms var och en för sig. Differentierade kriterier ger också undersökarna ett incitament till förbättringsarbete.

Länsstyrelsen ska välja den undersökningsplan som värderas högst ⁴³, dvs. den som bäst bedöms kunna resultera i en undersökning av god kvalitet till en rimlig kostnad. Det behöver inte nödvändigtvis vara den undersökningsplan som har lägst pris utan där kvaliteten i relation till priset ger det mest optimala utfallet.

Länsstyrelsen ska verka för att en mångfald undersökare får möjlighet att genomföra undersökningar i länet. Detta innebär bland annat att länsstyrelsen bör verka för att motverka kartelliknande situationer, dvs. när endast ett gemensamt anbud lämnas in där i princip samtliga undersökare som vanligen är verksamma i länet gått samman. Inför ett anbudsförfarande är det således viktigt att länsstyrelsen bedömer vilka undersökare som kan tänkas ha möjlighet att delta. Vid stora infrastrukturprojekt med många arkeologiska undersökningar kan det vara lämpligt att dela upp undersökningarna i olika anbudsförfanden, exempelvis utifrån fornlämningarnas typ och datering. Samarbeten mellan undersökare med olika kompetens kan visserligen vara berikande och ge hög kvalitet i en undersökning. Samtidigt kan samarbeten mellan flera aktörer medföra ökad administration. Länsstyrelsen bör därför i förfrågningsunderlaget ange att eventuella samarbeten särskilt måste motiveras. Omotiverade samarbetskonstellationer som förefaller ha till syfte att ”garantera alla en del av kakan” bör inverka negativt på bedömningen av undersökarnas lämplighet.

För att undersökningsplanerna ska bli jämförbara kan länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget bifoga en mall för undersökningsplanen som anger de rubriker planen ska innehålla. För att undersökningsplanerna ska bli kortfattade och överskådliga kan länsstyrelsen ange en begränsad textmängd för respektive rubrik eller ett maximalt antal sidor. Särskilt viktigt är det att kostnadsberäkningarna görs enligt länsstyrelsens mall. För fleråriga projekt kan det vara en fördel att specificera fältarbetets kostnadsberäkning för respektive år (se avsnitt 3.3.13 *Kostnad 2015*).

3.5.3 Annonsering av anbudsförfarande och inlämnande av undersökningsplaner

Länsstyrelsen kan utforma annonseringen av anbudsförfandet på olika sätt. Ett grundläggande krav är att anbudsförfandet tillkännages på länsstyrelsens webbplats. ⁴⁴ Som komplement kan länsstyrelsen skicka ut information direkt till de undersökare som lämnat in intresseanmälningar. Det kan vara en fördel för länsstyrelsen att känna till vilka undersökare som avser att lämna

⁴³ 24 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

⁴⁴ 21 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

in anbud, särskilt med tanke på kommunikationen kring eventuella kompletteringar i förfrågningsunderlaget. Ett sätt är att webbplatsen innehåller information om anbudsförfarandet medan själva förfrågningsunderlaget kan rekvireras på begäran från länsstyrelsen.

Det är inte förenligt med principerna för konkurrens, affärsmässighet och icke-diskriminering att inte annonsera och endast skicka ut förfrågningsunderlaget till några kända undersökare.

Vid annonseringen bör anges vilket datum undersökningsplanerna senast ska vara länsstyrelsen till handa och hur undersökningsplanen ska lämnas in till länsstyrelsen.

Om det under anbudstiden uppkommer frågor som ger behov av förtydliganden eller tillägg från länsstyrelsens sida ska dessa offentliggöras på länsstyrelsens webbplats och skickas skriftligt till de undersökare som arbetar med anbud.⁴⁵ Detsamma gäller om företagaren gör förändringar av arbetsföretagets omfattning som påverkar undersökningsytan. Är tilläggen omfattande bör länsstyrelsen överväga att förlänga anbudstiden.

Anbudstiden bör vara skälig. Undersökningsplaner för stora undersökningar där kostnaden överstiger 20 pbb tar avsevärd tid att utarbeta. I dessa fall bör anbudstiden vara en månad eller längre. Länsstyrelsen får inte öppna kuverten med undersökningsplanerna förrän efter det datum som angivits i inbjudan.

⁴⁵ 21 § föreskrifter om uppdragsarkeologi.

